

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА КРИЗЬ ПРИЗМУ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ТА ГІБРИДНИХ ПРОЯВІВ

У статті автор перелічує порушення базових документів міжнародного права і двосторонніх російсько-українських угод, які здійснила Російська Федерація по відношенню до України.

Серед них не тільки Будапештський Меморандум, в якому вона, поряд із США та Великобританією, зобов'язалася гарантувати безпеку, територіальну цілісність та непорушність кордонів України, що відмовилася від ядерної зброї, але і цілу низку принципів міжнародного права, зокрема:

- Принцип неприпустимості застосування сили та погрози застосування сили;*
- Принцип невтручання у внутрішні справи іншої держави;*
- Принцип територіальної цілісності держав;*
- Принцип непорушності кордонів;*
- Принцип добросовісного виконання міжнародно-правових зобов'язань.*

Росія порушила низку двосторонніх українсько-російських угод (від 31 травня 1997 р., від 21 квітня 2010 р., від 16 липня 1999 р.).

У статті також проаналізовані особливості «асиметричної війни» або «гібридної війни» Російської Федерації, які виявилися досить ефективними, а іноді неочікуваною сумішшю військових та невійськових, звичайних і нетрадиційних компонентів, включаючи всі види інструментів. Жоден з окремих компонентів не є новим, це поєднання і координація різних дій, які є раптовими і створюють двозначність, роблячи адекватну реакцію вкрай складною.

Ключові слова: *Крим, Україна, міжнародне право, територіальна цілісність, непорушність кордонів, гібридна війна.*

Сучасна війна між Росією та Україною є однією з найбільш складних і водночас найбільш дискусійних подій останнього часу, яку важко визначити в класичних термінах історичної, політичної науки та теорії міжнародних відносин. Цей конфлікт відбувається на фоні прощання

України з радянським минулим, її боротьби за реальну незалежність та водночас у контексті геополітичного протистояння США та Росії.

Проблема російсько-українського протистояння є досить новою для дослідників, адже минуло не так багато часу після деяких драматичних подій, деякі з яких тривають і зараз, і тому ми ще не можемо посилатися на фундаментальні дослідження у цьому напрямку, проте є багато спроб актуального аналізу окремих аспектів цієї проблеми як українськими, так і зарубіжними дослідниками. Серед них: М. Герман, А. Гольц, А. Зубов, О. Марусяк, Х. Райзінгер, С. Федуняк. Автор цієї статті також робив спроби аналізу проблеми¹. Дослідження російсько-українського протистояння, у контексті положень міжнародного права, двосторонніх угод між Україною та Росією, аналіз дій російських військ через призму геополітичних інтересів, особливостей гібридних проявів російської агресії в Україну і є метою статті.

Перемога Майдану взимку 2014 р., зміна виконавчої влади в Києві викликали велике роздратування офіційного Кремля, який відчував, що втрачає вплив на Україну. Росія поспішила скористатися труднощами, які виникли в перші дні роботи нової влади в Києві, і розпочала нову геополітичну гру, анексувавши Крим і місто Севастополь, чого цивілізований світ не визнав і не визнає. За короткий час війна розгорілася на східних кордонах України.

Проникнення збройних сил Російської Федерації на територію України було здійснено без будь-якого оголошення війни та пред'явлення будь-яких претензій. З моменту вторгнення в Крим Російська Федерація допустила цілу низку грубих порушень міжнародних й двосторонніх безпекових норм.

¹ Гакман С. Російсько-український конфлікт щодо територіальної приналежності Криму: міжнародно-правові та геополітичні аспекти // Зовнішні справи. Ч. 1. 2014. № 9. С. 27-31; Ч. 2. 2014. № 10. С. 14-18; Гакман С. Современное российско-украинское противостояние: взгляд сквозь призму международного права // Moldoscope (Probleme de analiză politică). 2015. Nr. 4 (LXXI). P. 121-137; Hakman Serhii, Fratele-i la poartă: Invazia Federației Ruse în Crimeea și prevederile dreptului internațional. În: Geopolitica". Revista de geografie politică, geopolitică și geostrategie. Anul XII. Nr. 54-55 (1/2014). P. 61-66; Hakman Serhii, Confruntarea ruso-ucraineană și particularitățile războiului asimetric // Geopolitica". Revista de geografie politică, geopolitică și geostrategie. Anul XIV. Nr. 64-65 (2/2016). P. 158-167.

Перш за все Росія порушила Будапештський меморандум і Тристоронню заяву від 14 січня 1994 р.², якими вона, разом із США та Великобританією ставала гарантом незалежності і цілісності України, що відмовилася від ядерної зброї.

Зазначимо, що після краху Радянського Союзу наприкінці 1991 р. Україна мала на своїй території третій за величиною в світі ядерний арсенал. Відмовляючись від ядерної зброї, українська сторона підняла перед Вашингтоном питання про гарантії безпеки. США запевнили офіційний Київ в тому, що щойно Україна перестане бути ядерною державою, вона отримає «негативну гарантію безпеки». Це означало, що Сполучені Штати не будуть застосовувати ядерну зброю проти будь-якої неядерної держави, що є учасником *Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ)*, за умови, що ця держава не нападе на Сполучені Штати або союзника США в союзі з державою, яка володіє ядерною зброєю. Пізніше Вашингтон вирішив додати інші гарантії, які Сполучені Штати вже надали всім країнам-підписантам Заключного Акта Гельсінської наради з безпеки та співробітництва в Європі, які де-факто не були новими зобов'язаннями. Ці гарантії включали в себе зобов'язання щодо дотримання незалежності, суверенітету та існуючих кордонів України, щодо відмови від використання погроз або застосування сили, а також щодо відмови від економічного примусу. Паралельно американці провели переговори з російською та британською сторонами, оскільки у Вашингтоні вважали, що було б важливо, щоб Росія також надала б Києву гарантії безпеки. Логіка ж включення у справу британців була пов'язана з тим фактом, що Великобританія, так само як США і Росія, була державою-депозитарієм для ДНЯЗ. Зазначимо при цьому, що американські дипломати намагалися зафіксувати гарантії у документі, який не мав би обов'язкову юридичну силу, стежачи за тим, щоб сформульовані зобов'язання носили виключно політичний характер. Тодішній міністр закордонних справ України Б. Тарасюк пропонував укласти до-

² Трехстороннее заявление Президентом России, США и Украины (Вместе с "Приложением к Трехстороннему заявлению...") (Принято в г. Москве 14.01.1994). URL: <http://www.lawmix.ru/abrolaw/12281>

говір за гарантіями безпеки, проте американські офіційні особи жорстко заперечували ідеї договору, а також постійно використовували термін «запевнення» замість терміна «гарантії»³.

Кремль завдав також суттєвого удару основам міжнародного права, порушивши вторгненням в Україну низку його принципів та конвенцій. Зокрема РФ порушила:

– принцип незастосування сили та погрози застосування сили. На сьогоднішній день – це загальноєвропейський принцип міжнародного права, який закріплений в п. 4 ст. 2 Статуту ООН. Загальні положення цього принципу відповідно до положень Декларації про загальні принципи міжнародного права від 1970 р. передбачають наступне: «Кожна держава повинна утримуватись у міжнародних відносинах від погрози силою або її застосування як проти територіальної недоторканності або політичної незалежності інших держав, так і будь-яким іншим чином, який несумісний з цілями ООН»⁴;

– принцип невтручання у внутрішні справи держави. Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до п. 7, ст. 2 Статуту ООН встановлюють, що жодна держава або група держав не має права втручатись прямо або опосередковано у внутрішні справи, що входять до компетенції іншої держави. Жодна держава не може застосовувати будь-які акти військового, політичного або іншого примусу з метою підпорядкування собі будь-якої іншої держави. Забороняється організація або заохочення підіривної, терористичної діяльності, яка направлена на насильницьку зміну устрою іншої держави⁵;

– принцип територіальної цілісності держав, закріплений в заключеному акті НБСЄ від 1975 року. Відповідно до положень акту, держа-

³ «Заверения» США по Будапештскому меморандуму и Трехстороннее заявление от 14 января 1994 г. URL: <http://www.liveinternet.ru/users/debut/post319835360/>

⁴ Carta Națiunilor Unite // Năstase A. Documente fundamentale ale dreptului internațional și al relațiilor internaționale / Ed. Frailich R. 2 vols. Vol. 1a. București: Asociația Română pentru Educație Democratică, 1997. P. 52.

⁵ Ibidem.

ви-учасниці повинні поважати територіальну цілісність кожної із держав – учасниць⁶;

– принцип непорушності державних кордонів, закріплений в заключному акті НБСЄ від 1975 року. Відповідно до положень акту, держави-учасниці розглядають кордони одне одного як непорушні. Вони повинні утримуватись від будь-яких посягань, що направлені на захоплення частини або всієї території кожної держави-учасниці⁷.

– принцип добросовісного виконання міжнародно-правових зобов'язань. Згідно із п. 2 ст. 2 Статуту ООН, усі члени ООН добросовісно виконують взяті на себе зобов'язання⁸. Також відповідно до Віденської Конвенції про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 року, будь-який чинний договір є обов'язковим для його учасників і повинен ними добросовісно виконуватись⁹.

Кремль порушив також Конвенцію щодо визначення агресії. Зазначимо, що її основу склала ще Лондонська Конвенція щодо визначення агресії від 3 липня 1933 р.¹⁰ Згодом створена вже після Другої світової війни Організація Об'єднаних Націй резолюцією 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї від 14 грудня 1974 р. прийняла нове, більш повне визначення агресії (беручи до уваги той факт, що Російська Федерація стала правонаступницею СРСР, вона зобов'язана виконувати усі підписані Радянським Союзом міжнародні конвенції та угоди). Зокрема, відповідно до Конвенції, «Агресією є застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної недоторканності або полі-

⁶ Actul final de la Helsinki al Conferinței pentru Securitate și Cooperare în Europa // Năstase A. Documente fundamentale ale dreptului internațional și al relațiilor internaționale. Vol. Ia. P. 131.

⁷ Ibidem. P. 130-131.

⁸ Carta Națiunilor Unite. P. 52.

⁹ Международные отношения и внешняя политика СССР (Сборник документов) (1871-1957гг.). М.: Изд-во ВПШ при ЦК КПСС, 1957. С. 93-94; Венская Конвенция о праве международных договоров от 23 мая 1969 года. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_12754/

¹⁰ Див. більш детально: Гакман С. Радянсько-румунські взаємини і проблема формування системи колективної європейської безпеки // Питання історії нового та новітнього часу: збірник наукових статей кафедри історії нового та новітнього часу Чернівецького державного університету ім. Ю. Федьковича. Вип. 6. Чернівці: ЧДУ, 1999. С. 72-83.

тичної незалежності іншої держави, або яким-небудь іншим чином, несумісним із Статутом Організації Об'єднаних Націй (...)»¹¹. У статті 3 документу міститься перелік дій, які кваліфікуються як агресія, незалежно від оголошення війни. Росія спромоглася порушити по відношенню до України майже усі.

Також Російська Федерація, ще з самого початку війни, порушила низку українсько-російських двосторонніх угод. Серед порушених Кремлем двосторонніх угод спостерігаємо Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією від 31 травня 1997 р. (стаття 3 і 6)¹².

Була грубо порушена Угода між Україною і Російською Федерацією «Про статус та умови перебування Чорноморського Флоту Російської Федерації на території України», підписаний 21 квітня 2010 р. у Харкові¹³, зокрема пункт 1 статті 6, пункт 2 статті 9, пункт 1 статті 12¹⁴, пункт 5 статті 15¹⁵.

Також серед порушених російським керівництвом документів є й Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом РФ «Про використання силами та засобами Чорноморського флоту Російської Федерації повітряного простору України та повітряного простору над акваторією Чорного моря, де відповідальність за безпеку польотів та організація обслуговування повітряного руху покладена на Україну» від 16 липня 1999 року (статті 2 та 3)¹⁶. У статтях автора за 2014 р.

¹¹ Конвенція «Определение агрессии» (Утверждено резолюцией 3314 (XXIX) Генеральной Ассамблеи ООН от 14 декабря 1974 года). URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/aggression.shtml#a1

¹² Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/643_006

¹³ Угода між Україною та Російською Федерацією з питань перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/643_359

¹⁴ Ноти протесту МЗС України №№ 610/22-123/1-615 та 414/22-120-354 від 28.03.2014 р. URL: https://www.google.com.ua/?gfe_rd=cr&ei=seQzU5O2NKuB4ATqiYDAAw#q

¹⁵ Там само.

¹⁶ Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Російської Федерації про використання силами та засобами Чорноморського флоту Російської Федерації повітряного простору України та повітряного простору над акваторією Чорного моря, де відповідно до міжнародних угод відповідальність за безпеку польотів та організацію

перелічені конкретні дії збройних формувань Російської Федерації, які порушували двосторонні українсько-російські угоди¹⁷.

Дії Росії щодо України, починаючи з 2014 року (більшою мірою до повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 р.), часто називають «асиметричною війною», або «гібридною війною». Чому саме гібридною, або асиметричною? Чим вони відрізняються від класичних війн? «Асиметричні війни», або «гібридні війни» є ефективною, а іноді неочікуваною сумішшю військових та невійськових, звичайних і нетрадиційних компонентів, включаючи всі види інструментів, таких як кібер- та інформаційні операції. Жоден з окремих компонентів не є новим, це поєднання і координація різних дій, які є раптовими і створюють двозначність, роблячи адекватну реакцію вкрай складною, особливо для багатонаціональних організацій, які працюють за принципом консенсусу¹⁸. Цей підхід Росії ґрунтується на досвіді, отриманому на різних полігонах, особливо під час і після війни з Грузією в 2008 р.

Щодо України Москва використовувала в основному спецназ і «м'яку силу», таку як пропаганда і технічна допомога. Додаткові компоненти, а саме енергетична безпека та економічний тиск, виходять на перший план в зимовий період.

Тим не менш серед багатьох аспектів гібридної війни є ті, які можна назвати ключовими, вони займають центральне місце в сучасних російських підходах. Так, серед різних аспектів гібридної війни є п'ять ключових аспектів, які взаємопов'язані і взаємно перетинаються.

Перший аспект пов'язаний із імітацією легітимності. Мова йде про дії, пов'язані із законністю всередині Росії: у березні 2014 р. Російська Дума дозволила своєму президенту використовувати російські збройні

обслуговування повітряного руху покладено на Україну. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/643_254.

¹⁷ Гакман С. Російсько-український конфлікт щодо територіальної приналежності Криму: міжнародно-правові та геополітичні аспекти // Зовнішні справи. Ч. 1. 2014. № 9. С. 29-31; Hakman Serhii, Fratele-i la poartă: Invazia Federației Ruse în Crimeea și prevederile dreptului internațional. În: Geopolitica". Revista de geografie politică, geopolitică și geostrategie. Anul XII. Nr. 54-55 (1/2014). P. 64-66;

¹⁸ Райзінгер Х., Гольц А. Російська гібридна війна. Ведення війни поза правилами традиційної колективної оборони // XV Міжнародний тиждень у Києві «НАТО після Уельського саміту» (Київ, 20-24 квітня 2015 р.). Київ, 2015. С. 97.

сили в Україні, проте, звертаючись вже в червні з проханням до Думи скасувати це рішення, Путін створив фасад законності, що не має відношення до постійного (де-факто) використання російських військових в Україні. Хоча офіційно Росія не була учасником конфлікту, ряд законів і правил були введені або спрощені, для того щоб полегшити включення Криму (або будь-якої території) до складу Російської Федерації та визнання нових російських громадян¹⁹. Так званий референдум у Криму не відповідав жодним міжнародним стандартам – він проводився дуже швидко, за присутності невідомих озброєних сил на вулицях і з відсутністю надійних міжнародних спостерігачів. Результати, як і було задумано, дозволили протистояти звинуваченням в тому, що Москва порушила міжнародне право, оскільки вона нібито виконувала «волю народу Криму»²⁰. Саме незаконне перебування російських військових на території Криму, як до, так і під час проведення «референдуму» від 16 березня 2014 р., є найслабшою ланкою у «теорії самовизначення», якою Кремль намагається виправдати свої дії²¹. На Сході України до більш ранніх способів роздачі російських паспортів в Абхазії, Південній Осетії і Придністров'ї, за повідомленням журналістів, додалось ще заохочення харчовими пайками. Це збільшувало кількість російських громадян, яких нібито треба було захищати.

Другий аспект пов'язаний із військовою демонстрацією сили і готовності. Починаючи з 26 лютого 2014 р., в розпал сутичок на Майдані, Росія почала введення військ і устаткування у великих масштабах у Західному російському військовому окрузі, недалеко від кордону з Україною, для так званого раптового огляду та неоголошених великомасштабних військових навчань. Розгортання російських військ чисельністю 30-40 тис. чоловік на кордоні з Україною не залишило жодних сумнівів про готовність Росії до вторгнення «у разі необхідності» в Україну. За тиждень Росія провела чергову перевірку оснащення в

¹⁹ Там само, с. 97-98.

²⁰ В планах России присоединения Крыма не значилось, заявил Путин. // Аргументы.ру. 2014. 10 апреля. URL: <http://argumentiru.com/politics/2014/04/331265>.

²¹ Марусяк О. Онтогносеологический дуализм международно-правовой оценки крымских событий 2014 года // Проблемы правознавства та правоохоронної діяльності. 2016. № 1 (56). с. 29.

Центральному військовому округу, за участю більш ніж 65 тис. військовослужбовців, 177 літаків, 56 вертольотів і 5500 бойових машин і бронетехніки. Військові частини в повній бойовій готовності були готові до розгортання протягом 72 годин.

Позапланові перевірки, що раніше проводились в радянський період, були знову відновлені в 2013 році і проводилися вісім разів впродовж року. Вони навряд чи були ефективними з точки зору будь-якого покращення військового потенціалу, але давали Кремлю можливість продемонструвати свої «м'язи» знову і підготувати військову інтервенцію де і коли це необхідно. Наявність збройних сил, постійно готових до розгортання, суперечить багатьом міжнародним зусиллям, спрямованим на посилення безпеки.

Щоб уникнути залучення іноземних спостерігачів, відповідно до вимог Віденської конвенції, і мати повну свободу дій, міністр оборони Росії заявляв, що російські війська були зайняті «інтенсивною бойовою підготовкою» згідно з графіком проведення весняних та літніх навчань. Нібито кожна військова частина «окремо» виконувала власні навчальні заходи, які можуть включати переміщення більш ніж на 500 кілометрів до полігонів. Офіційна Москва наполягала на тому, що це не було проведення спільних навчань і що кількість учасників у кожному з навчань залишається в межах, зазначених у Віденському документі і що таким чином Росія не була зобов'язана запрошувати спостерігачів. Ми вже не кажемо про те, що Кремль навіть не визнавав зосередження військових сил уздовж українського кордону²².

Третій аспект пов'язаний із бал-маскарадом Путіна, або «маленькими зеленими чоловічками». «Маленькі зелені чоловічки» (або «ввічливі люди», як полюбляє називати їх Путін) є представниками російських спецслужб у звичайному зеленому одязі, що виступали у якості «місцевих сил безпеки», без національних або інших розпізнавальних знаків. Наявність цих невідомих сил спеціального призначення у Криму було засобом психологічної війни. Чи будуть ці бойовики відповіда-

²² Райзінгер Х., Гольц А. Вказ. праця, с. 98.

ти на питання ввічливо, або стріляти відразу? На підставі проведення масштабних позапланових перевірок боєготовності маленькі зелені чоловічки створили передумови на місці: демонструючи силу, готовність до застосування насильства, з незрозумілим рівнем амбіцій і нульовою політичною відповідальністю²³. Керівництво Росії продовжує наполягати на тому, що позапланові перевірки були «нормальним» інструментом для підвищення бойової готовності і що «маленькі зелені чоловічки» не мали нічого спільного з Росією, оскільки вони представляли собою «місцеві сили самооборони». Пізніше воно було вимушене зізнатися, що приєднання півострова до Російської Федерації було здійснено за їх участі. Більш того, деякі учасники цих подій отримали відповідні нагороди. Якщо вірити публікації щодо медалі «За повернення Криму», на ній чітко вказані терміни проведення операції: 20.02.2014 – 18.03.2014 року²⁴. Більше того, в одному з інтерв'ю, яке увійшло до документального фільму «Крим. Шлях додому», В. Путін визнав, що вони, ці військовослужбовці, відносились до російських збройних сил. Це ставить під сумнів правдивість слів президента РФ В. Путіна про те, що Росія не готувалася до приєднання Криму і прийняла відповідне рішення лише після отримання даних про настрої місцевих жителів (після повалення «легітимного президента України В. Януковича» 22 лютого)²⁵. Згодом політичне керівництво РФ неодноразово було викрито за безсоромну брехню.

Четвертий аспект пов'язаний із користанням переваг місцевої напруженості і місцевими ополченцями. Росія об'єднувала підтримку частини місцевої російської меншини, яка висловлювала своє невдоволення місцевим політичним керівництвом із можливостями використання військової підтримки інструкторами та технікою. Для зовнішнього світу вони це називали «захистом росіян за кордоном». Тобто було використано деяке поєднання дій місцевих воєнізованих груп та регулярної російської армії. Перехід від партизанської війни до кла-

²³ Там само.

²⁴ Россия оскандалилась с медалью «За возвращение Крыма». URL: <http://uainfo.org/yandex/312032-rossiya-oskandalilas-s-medalyu-za-vozvrashchenie-kryma.html>

²⁵ «В планах России присоединения Крыма не значилось...»

сичних військових операцій було насправді рідкістю в ході попередніх воєн за часів холодної війни зі зрозумілих причин. Обидві сторони вважали за краще уникнути прямого військового протистояння. Тим не менше, існують прецеденти в інших театрах військових дій.

На перших етапах вторгнення в Донецьку і Луганську області російські спецслужби діяли як інструктори та експерти в галузі використання складної військової техніки. Однак, коли українські військові почали тиснути сепаратистів, погрожуючи відрізати їх від кордону з Росією, Москва таємно відправила російські війська через кордон, щоб дати пряму військову підтримку сепаратистам. Російські війська воювали в якості батальйонів тактичних угруповань. Відбулося розгортання чотирьох повітряно-десантних дивізій, розташованих у цьому районі, а також 18-ї бригади (в цілому не більше ніж три-чотири тисячі солдат). Перевага російських військ була очевидною, проте наступ на Маріуполь в серпні 2014 р. був зупинений. Швидше за все, уряд Росії не захотів, щоб була розвіяна ілюзія неучасті у війні²⁶. Тим не менш, ескалація військової операцій на той момент досягла такого рівня, що вже не було сенсу заперечувати участь Росії. Кількість жертв зростала. Це змушувало Москву переглядати та адаптовувати свої версії.

П'ятий аспект пов'язаний із неприпустимою пропагандою або відвертою брехнею. Кремль повністю обізнаний про важливу роль ЗМІ, соціальних мереж та інтернет-порталів, а також PR-кампаній по всьому світу. Вони широко використовувалися, щоб підготувати підґрунтя для вторгнення в Крим та на Схід України. Підтвердженням цього є й той факт, що у травні 2014 р. президент Росії Володівір Путін нагородив медалями близько 300 журналістів, операторів і техніків, які були залучені до висвітлення подій у Криму. Усі вони працювали на державні ЗМІ. У групу також увійшов глава російської споживчої організації, відповідальної за відключення небажаних сайтів.

У кампанію дезінформації були включені кілька компонентів. Цільова та систематична дезінформація приймала різні форми, як, наприклад, маркування українського Майдану, як «фашистського», щоб

²⁶ Райзінгер Х., Гольц А. Вказ. праця, с. 98.

пробудити спогади про радянську боротьбу проти нацистської Німеччини. Міністр закордонних справ Росії Сергій Лавров, наприклад, говорив про «нацистів, які продовжують марширувати Києвом та іншими містами України». У тому ж ключі військова кампанія Києва була описана як війна проти українського народу. Росія заперечувала свою причетність у бойових діях на Сході України, навіть при зростанні кількості наявних доказів зворотного. Коли група російських десантників була заарештована недалеко від українського міста Маріуполь, у новинах Росії було повідомлено, що «вони патрулювали кордон і заблукали». Після боїв за Донецький аеропорт у травні 2014 р., з перших повідомлень про втрати росіян і поховання десантників, офіційна версія змінилася. За повідомленнями російських ЗМІ, військовослужбовці є «добровольцями», які «боролися за свободу» в Україні за власними переконаннями, «перебуваючи у відпустці». Російські владні структури навіть змусили сім'ї російських солдат, які вважалися зниклими безвісти або загинули в Україні, дотримуватись «версії відпустки». Акцентувалося на героїчному ідеалізмі, який кликав російських солдат до боротьби з «фашизмом». Навіть колишній проросійський лідер донецьких Олександр Захарченко заявив в одному з інтерв'ю, що 3000-4000 російських військовослужбовців боролися проти українських військ разом зі своїми підрозділами: «Серед нас служать солдати, які хочуть провести свою відпустку не на пляжі, а з нами, серед братів, які борються за свою свободу». Кремль також використовує проєкцію щодо себе як гуманітарного захисника²⁷.

Росія почала широкомасштабну кампанію щодо перегляду історії, роблячи це з тоталітарних, сталінських позицій. Навіть у кримському питанні використовується думка, ніби М. Хрущов подарував Кримський півострів Україні без будь-яких підстав. Зауважимо, що фактично, на той час М. Хрущов ще не мав таких повноважень і такого авторитету, щоб приймати такі рішення. Насправді, це проблема була аналізована всебічно партійними і державними органами Радянського Союзу, РРФСР та УРСР протягом кількох місяців і головна мотивація

²⁷ Там само.

зміни приналежності Криму полягала у тому, щоб врятувати півострів від загальної соціально-економічної депресії.

Ще до 2014 р. аналіз правових аспектів передачі Криму Україні в 1954 р. на предмет законності неодноразово ставав у центрі уваги російського та українського наукових дискурсів, і під час кримських подій лютого-березня 2014 р. багато-хто лише в черговий раз «відкрив» цю проблему для себе. Один з найбільш цікавих аналізів законності кримського трансферу в рамках формально-юридичного підходу є наукова розвідка молодого науковця Олександра Марусяка. На підставі його праць, підсумуємо схематично формально-юридичні аспекти трансферу Кримського півострова зі складу РРФСР до складу УРСР:

1) 5 лютого 1954 р. Рада Міністрів РРФСР прийняла Постанову, якою передбачала «вважати доцільним передати Кримську область зі складу РРФСР в склад УРСР» і «просити Президію Верховної Ради РРФСР розглянути питання про передачу Кримської області в склад УРСР та звернутися з відповідним поданням до Президії Верховної Ради СРСР»;

2) 5 лютого 1954 р. Президія ВР РРФСР прийняла Постанову, в якій проголосила: «Передати Кримську область зі складу РРФСР в склад Української РСР. Дану постанову внести на затвердження Президії Верховної Ради СРСР»;

3) 13 лютого 1954 р. Президія ВР УРСР прийняла Постанову з наступним формулюванням: «Відповідно до подання Президії Верховної Ради Російської РФСР Президія Верховної Ради Української РСР постановляє: [п]росити Президію Верховної Ради Союзу РСР передати Кримську область зі складу Російської РФСР до складу Української РСР»;

4) 19 лютого 1954 р. Президія Верховної Ради СРСР прийняла Указ «Про передачу Кримської області зі складу РРФСР до складу УРСР», в якому прописала: «Враховуючи спільність економіки, територіальну близькість і тісні господарські та культурні зв'язки між Кримською областю і Української РСР, Президія Верховної Ради Союзу Радянських Соціалістичних Республік постановляє: Затвердити спільне подання Президії Верховної Ради РРФСР і Президії Верховної Ради УРСР про

передачу Кримської області зі складу Російської Радянської Федеративної Соціалістичної Республіки до складу Української Радянської Соціалістичної Республіки»;

5) 26 квітня 1954 р. Верховна Рада СРСР прийняла Закон СРСР «Про передачу Кримської області зі складу РРФСР до складу УРСР», яким затвердила Указ Президії Верховної Ради СРСР від 19 лютого 1954 р. та внесла відповідні зміни в ст.ст. 22 і 23 Конституції СРСР, якими встановлювалася територіальна організація РРФСР і УРСР;

6) 2 червня 1954 р. Верховна Рада РРФСР прийняла Закон РРФСР «Про внесення змін і доповнень в статтю 14 Конституції (Основного Закону) РРФСР», яким стаття Конституції РРФСР про територіальний устрій приводилася у відповідність до статті 22 Конституції СРСР;

7) 17 червня 1954 р. Верховною Радою УРСР був прийнятий Закон УРСР «Про внесення змін і доповнень в статтю 18 Конституції (Основного Закону) Української РСР», яким також була приведена у відповідність до статті 23 Конституції СРСР відповідна стаття Конституції УРСР²⁸.

Таким чином, юридично увесь процес трансферу Криму був проведений менш ніж за пів року: обидві союзні республіки надали свою згоду на зміну власної території (при чому двічі – до трансферу шляхом Постанов Президій ВР і після трансферу шляхом внесення змін до власних Конституцій), а СРСР цю згоду затвердив²⁹. Саме такою була історична реальність.

Серед головних аспектів російської гібридної війни проти України був зазначений і такий, який пов'язаний із користанням переваг місцевої напруженості. Зазначимо, що подібні спроби втручання зареєстровані і в Чернівецькій області, особливо використовуючи її розташування на кордоні з Румунією та Республікою Молдова. Ці дії мали на меті також вплинути негативно на три- та двосторонні відносини між сусідніми країнами.

²⁸ Марусяк О. Кримський трансфер 1954 р.: формально-юридичний аспект. URL: <http://buk-visnyk.cv.ua/naukova-dumka/620/>

²⁹ Там само.

Варто зазначити, що Росія (іноді спільно з її союзниками) організовує кампанії з дезінформації та провокації для дестабілізації ситуації в різних регіонах України, особливо в багатонаціональних та прикордонних регіонах. Наприклад, проросійська пропаганда впродовж 15-20 років використовує Румунію як страхіття для України. Росія розповсюджує ксенофобські стереотипи про румунів як про людей, які поширюють злочинність у Європейському Союзі. У цьому контексті організовуються провокації з метою створення проблем, які призведуть до певного «охолодження» українсько-румунських відносин.

У липні 2015 р. об'єктом інформаційної атаки стали румуни України. ЗМІ в Україні, Республіці Молдова та Румунії інформували про створення в Чернівцях Асамблеї Румунів Буковини³⁰, яка обіцяла боротися за особливий статус (автономію) румунів в Україні³¹. Фото цих зборів, згідно з його технічним аналізом, проведеним за програмою Jeffrey Exit Viewer, показало, що це було зроблено за кілька днів до заходу, зазначеного в цій інформації³², а пізніше було з'ясовано, що ця «новина» була вироблена спецслужбами Придністров'я³³. У червні 2016 р. інформацію повторили.

За інформацією медіацентру BucPress, зараз «режисери» нової інформаційної атаки пишуть, що пані Доріна Кіртоаке [неіснуюча особа, її ім'я є жіночою версією імені тогочасного Кишинівського мера. – н.а.], так звана координаторка Асамблеї, заявила, що «автономія допоможе румунам розвивати механізми захисту». Як і у 2015 р., не стільки повідомлення (яке взагалі не заборонено законом), наскільки контекст, мотивація, аргументація. У 2015 р. так звана Румунська Асамблея закли-

³⁰ Прагнення буковинських румунів до автономії. URL: <http://tva.ua/show/news?id=571869>

³¹ Там само.

³² Фотограф довів, що новини про Асамблею румунів Буковини – фальшивка. URL: <http://molbuk.ua/96061-fotograf-doviv-scho-novyny-pro-asambleyu-rumuniv-bukovyny-falshyvka.html>

³³ Свідок розповів, як вдавав "угнетеного бесчинствами киевской власти румына" з "Асоціації румунів Буковини" і як "господа гэбэшники" кинули його на гроші. URL: <http://buknews.com.ua/page/svidok-rozpoviv-iak-vdavav-pryhnicenoho-kyivskoyu-khuntoyu-rumuna-bukovyny-z-asotsiatsii-rumuniv-bukovyny-i-iak-pany-feesheshnykynuly-ioho-na-hroshi.html>

кала до спеціального статусу, оскільки «вона відчуває себе невпевнено в контексті конфліктів контрабанди у Закарпатській області». У 2016 р. надумані збори висунули «правовий і політичний прецедент для всіх національних громад України» – статус кримських татар³⁴.

Як зазначав політолог і журналіст Марін Герман, новина була опублікована ТАСС і розповсюджена багатьма інформаційними агентствами в Україні, Румунії та Республіці Молдова. У коментарі російського агентства ТАСС зазначалось: «Деякі румунські аналітики вважають в контексті кризи в Україні, що Бухарест має ввести збройні сили в Одесу та в Чернівці». Таким чином, ТАСС завдає інформаційного удару Румунії, спрямованого на відносини між Україною та Румунією. Логіка цих атак проста: сприяння появі регіональних конфліктів, бажано етнічних, формування громадської думки країни про те, що меншина становить небезпеку, джерело «сепаратизму», зміна ставлення більшості до цільової групи і розкитування ситуації, яка може посіяти ворожбу і недовіру між етносами, у цьому випадку між українцями та румунами. У той же час соціальні мережі й засоби масової інформації в цих інформаційних атаках висуюють на перший план лідерів громадської думки, яким належать пряма і непряма віртуальна інформація і які є альтернативним джерелом³⁵.

24 січня 2022 року розпочалася масштабна війна Російської Федерації проти України – найбільше військове вторгнення з часів Другої світової війни. Це агресія. Багато хто вважає цю дату початком війни. І все ж агресія Російської Федерації проти України почалася 20 лютого 2014 року, коли всупереч міжнародно-правовим зобов'язанням були зафіксовані перші випадки порушення російськими збройними формуваннями правил перетину державного кордону в районі Керченської протоки з метою блокування українських військових частин на Кримському півострові. Під час повномасштабного вторгнення український

³⁴ Gherman M. Atacuri informaționale împotriva românilor din Ucraina – răni intratabile. URL: <http://www.timpromanesc.ro/atacuri-informationale-impotriva-romanilor-din-ucrainarani-intratabile>

³⁵ Ibidem.

народ продемонстрував рішучість у захисті національного суверенітету і територіальної цілісності України.

Весь світ захоплюється мужністю і героїзмом українського народу, особливо європейці, і вперше в історії ЄС 23 червня 2022 року за прискореною процедурою Європейська рада ухвалила рішення про надання Україні статусу кандидата на членство в Європейському Союзі.

Це історичне рішення відкриває перед Україною широкі можливості та водночас покладає на українську державну владу та на органи місцевого самоврядування додаткові зобов'язання щодо виконання вимог з адаптації законодавства України до права Європейського Союзу та здійснення докорінних політичних, соціально-економічних, правових та інституційних реформ, спрямованих на розбудову розвинутої і сталої демократії та ринкової економіки.

Serhii HAKMAN

HE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR THROUGH THE PRISM OF INTERNATIONAL LAW AND HYBRID MANIFESTATIONS

In the article the author enumerates violation of base documents of international law and bilateral Russian-Ukrainian agreements, which were carried out by Russian Federation in relation to Ukraine.

Among them are not only the Budapest Memorandum, in which it, along with the United States and Great Britain, undertook to guarantee the security, territorial integrity and sovereignty in the existing borders of Ukraine, which has renounced nuclear weapons, but also a number of principles of international law, in particular:

- Principle of refraining from the threat or use of force;*
- Principle of non-intervention in internal affairs of other state;*
- Principle of territorial integrity of states;*
- Principle of inviolability of frontiers;*
- Principle of conscientious implementation of international legal obligations.*

Russia violated the number of the bilateral Ukrainian-Russian agreements (from May 31, 1997, from April 21, 2010, from July 16, 1999).

The article also analyzes the features of the "asymmetric war" or "hybrid war" of the Russian Federation, which turned out to be quite effective, and sometimes even an unexpected mixture of military and non-military, conventional and unconventional components, including all kinds of instruments. None of the separate components is new, it is the combination and coordination of different actions that are sudden and create ambiguity, which making an adequate response extremely difficult.

Keywords: *Crimea, Ukraine, international law, territorial integrity, inviolability of borders, hibrid war.*

Список джерел

1. «Заверения» США по Будапештскому меморандуму и Трехстороннее заявление от 14 января 1994 г. URL: <http://www.liveinternet.ru/users/debut/post319835360/>

2. В планах России присоединения Крыма не значилось, заявил Путин. // Аргументы.ру. 2014. 10 апреля. URL: <http://argumentiru.com/politics/2014/04/331265>.

3. Венская Конвенция о праве международных договоров от 23 мая 1969 года. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_12754/

4. Гакман С. Радянсько-румунські взаємини і проблема формування системи колективної європейської безпеки // Питання історії нового та новітнього часу: збірник наукових статей кафедри історії нового та новітнього часу Чернівецького державного університету ім. Ю. Федьковича. Вип. 6. Чернівці: ЧДУ, 1999. С. 72-83.

5. Гакман С. Російсько-український конфлікт щодо територіальної приналежності Криму: міжнародно-правові та геополітичні аспекти // Зовнішні справи. Ч. 1. 2014. № 9. С. 27-31; Ч. 2. 2014. № 10. С. 14-18.

6. Гакман С. Современное российско-украинское противостояние: взгляд сквозь призму международного права // Moldoscopic (Probleme de analiză politică). 2015. Nr. 4 (LXXI). P. 121-137.

7. Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/643_006

8. Конвенція «Определение агрессии» (Утверждено резолюцией 3314 (XXIX) Генеральной Ассамблеи ООН от 14 декабря 1974 года). URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/aggression.shtml#a1

9. Марусяк О. Кримський трансфер 1954 р.: формально-юридичний аспект. URL: <http://buk-visnyk.cv.ua/naukova-dumka/620/>

10. Марусяк О. Онтогносеологический дуализм международно-правовой оценки крымских событий 2014 года // Проблемы правознавства та правоохоронної діяльності. 2016, № 1 (56). с. 29.

11. Международные отношения и внешняя политика СССР (Сборник документов) (1871-1957гг.). М.: Изд-во ВПШ при ЦК КПСС, 1957. С. 93-94.

12. Ноти протесту МЗС України №№ 610/22-123/1-615 та 414/22-120-354 від 28.03.2014 р.

13. Прагнення буковинських румунів до автономії. URL: <http://tva.ua/show/news?id=571869>

14. Райзінгер Х., Гольц А. Російська гібридна війна. Ведення війни поза правилами традиційної колективної оборони // XV Міжнародний тиждень у Києві «НАТО після Уельського саміту» (Київ, 20-24 квітня 2015 р.). Київ, 2015. С. 97.

15. Россия оскандалилась с медалью «За возвращение Крыма». URL: <http://uainfo.org/yandex/312032-rossiya-oskandalilas-s-medalyu-zavozraschenie-kryma.html>

16. Свідок розповів, як вдавав "угнетеного бесчинствами киевской власти румына" з "Асоціації румунів Буковини" і як "господа гэбэшники" кинули його на гроші. URL: <http://buknews.com.ua/page/svidok-rozpoviv-ia-k-vdavav-pryhnicenoho-kyivskoyu-khuntoyu-rumuna-bukovyny-z-asotsiatsii-rumuniv-bukovyny-i-ia-k-pany-feesheshnyky-kynuly-ioho-na-hroshi.html>

17. Трехстороннее заявление Президентов России, США и Украины (Вместе с "Приложением к Трехстороннему заявлению...") (Принято в г. Москве 14.01.1994). URL: <http://www.lawmix.ru/abrolaw/12281>

18. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Російської Федерації про використання силами та засобами Чорноморського флоту Російської Федерації повітряного простору України та повітряного простору над акваторією Чорного моря, де відповідно до міжнародних угод відповідальність

за безпеку польотів та організацію обслуговування повітряного руху покладена на Україну. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/643_254.

19. Угода між Україною та Російською Федерацією з питань перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/643_359

20. Фотограф довів, що новини про Асамблею румунів Буковини – фальшивка. URL: <http://molbuk.ua/96061-fotograf-doviv-scho-novyny-pro-asambleyu-rumuniv-bukovyny-falshyvka.html>

21. Actul final de la Helsinki al Conferinței pentru Securitate și Cooperare în Europa // Năstase A. Documente fundamentale ale dreptului internațional și al relațiilor internaționale. Vol. 1a. P. 131.

22. Carta Națiunilor Unite // Năstase A. Documente fundamentale ale dreptului internațional și al relațiilor internaționale / Ed. Frailich R. 2 vols. Vol. 1a. București: Asociația Română pentru Educație Democratică, 1997.

23. Gherman Marin. Atacuri informaționale împotriva românilor din Ucraina – rări intratabile. URL: <http://www.timpromanesc.ro/atacuri-informationale-impotriva-romanilor-din-ucraina-rari-intratabile>

24. Hakman Serhii, Confruntarea ruso-ucraineană și particularitățile războiului asimetric // Geopolitica”. Revista de geografie politică, geopolitică și geostrategie. Anul XIV. Nr. 64-65 (2/2016). P. 158-167.

25. Hakman Serhii, Fratele-i la poartă: Invazia Federației Ruse în Crimeea și prevederile dreptului internațional. În: Geopolitica”. Revista de geografie politică, geopolitică și geostrategie. Anul XII. Nr. 54-55 (1/2014). P. 61-66.